

Gnade annahenden 1672sten Jahres/damit ein jeder
so viel besser Zeit habe/die benöthigte Materialien die-
sen bevorstehenden Winter an die Hand zu schaffen/
und aller Entschuldigungen und Einwendungen be-
nommen seyn möge.

Welcher nun dieser einhelligen Bewilligung und
Verordnung binnengesagter Zeit/nicht ein Genügen
gethan haben würde/ derselbe sol nicht allein in die
bewilligte 50. Reichs-Thaler Straffe verfallen seyn/
sondern gegen ihm auch/was er wegen der unverfer-
tigten Brücken Fadenweise versäumet / der vorigen
Ordre zu folge/executive verfahren werden/und den-
noch vorgeschriebener massen/ben selbiger Pcen, seine
Wege und Brücken zu repariren gehalten seyn.
Geben auffm Königl. Schloß Reval den 12. Augusti
Anno 1671.

Bengt Horn,

46
47
Kongl. Mayst:
PLACAT

Uch
FÖRORDNING /

Angående
Jernvråkerij.

48

STOCKHOLM/
Tryckt hos Niclas Wankijff/ Kongl. Booktr.

24. A

9584

ii CARL

medh GUDS Nåde/

Sweriges/ Göthes och Wendes
Könung och Arff-Förste/ Stoor-
Förste til Finland/ Hertigh vthi
Skåne/ Estland/ Liffland/ Care-
len/ Brehmen/ Behrden Stettin-
Pommern/ Cassuben och Wen-
den/ Förste til Rügen/ Herre öfwer Ingermanland och Wismar;
Så ock Pfaltz-Grefve widh Rhein i Bayern/ til Göllich/ Clewe och
Bergen Hertigh. Göre witterligt/ såsom GUDH Alzmæchtigh
fast rijskeligen hafwer tecktz wälsigna Wårt K. Fädernesland medh
åthskillige Metaller och Bergarter/ särdeles fram för andra Ratio-
ner/ medh stoor ymnoghett aff Järn-Malm/ hwilka medh nya
Grufwors upfunnande/ sampt flere Bruukz inrättande/ här och
dher i Rijket/ bestå vthi dageligh förmering och upwert: Alltså älig-
ger Oss icke mindre/ hans Gudomelige Mayestet dherföre innerligen
at tacka/ och sådanne hans Gåfwor medh skyldig wördnat eckenna
och bruka; än at på Wår sijda/ använda all möyelig försorg och
omwårdnadh/ dhet bemålte Bergwäret måge icke allenast vthi sitt
rätta ess och stor vprätt hållas/ tilwåra och befrämjas/ vthan och all
skada och förderff i tid botas och afläffas/ som aff dheras misbruk
både Oss och Cronan vthi Wår Indrecht/ sampt Wåre trogne Un-
dersåtare vthi dheras hantering framdeles hända och påkomma kun-
de. Så ehuru wäl tilförendende vthi Wåre Bergz-Ordningar/ sampt
Wåre och Wårt Bergz-Collegij dher på gjorde författningar/ åth-
skillige hälsofamma Stadgar/ til Bergwärets bättre cultus och
wedh macht hållande vprättade finnes: Dock emedan för dheras
widhlystthigheet/ många ofick och vnderseff/ i si innerheet medh odu-
geligit Jerns tilwärekning förspories inriktade n ara/ så at Wij dher
öfwer många inkommande Klagenåhl som offtast medh misnöye
för-

förin i rätta m. i. ste; Ty hafwe Wij varit omtänckte / huru ledes detta misbrut på all gidseligh sätt måtte förtagas / hwilket elliest icke allena skulle bringa denne så begärlige Waran / hoos dhe freeminande i föracht och wanwyrdan / sampt priiset dher på förvinga / dhen / som dher medh sin Naring och förköffring söka / til stor skada / vthan och blifwa Landmannen eller andra / hwilka i rätta den Wahran betarfiwa / til ingen ringa nachdeel och affskad / när dhe finna sigh med oartigt Jern förfordelade och brödragne. Hwarföre ett sådant ferdh och dher aff föllande öfick at förekomma / måste straffet på öfwerträdaren skerpas. Och på dhet ingen må hafwa at förebåra sigh en wettat i denna handel rät at sticka och handtera / Ty hafwe Wij låtit författa ett särdeles Placat / Jernvråkeriet angående / hwilket Wij nu i trycket offentliggen vthgiffwe / stadgandes och förordnandes här vthinan som här efter följer.

I.

Emedan förste rooten och vrsprunget til odugeligit Jern här flyter aff skadelig Bergart / Rödbräckt eller Kallbrecht Malin; Ty skola Bergmästare sampt Bergzfouderne alsiwarligen besalte wara / at hwarthera i sin bestelning hafwa här öfwer ett noga inseeende / och både sielfwa för sine Personer som tidigast Grufworne besöka / såsom ock strengeligen tilhålla Grufwefouderne / hwilka dher dageligen wistias böre / at öfwer Malmbrytningen hafwa ett wakande öga / alsiwarligen förbudandes Bergzmän och Brukz förwaltarne at bryta i the Grufwor som hafwa een skadelig och aldeles odugelig Malmart; hwilket om någon ändå sedan fördristar sigh at gida / och warder lagligen öfwertrygat /

hans

hans Malin och dherpå anwände bekostnad / skal icke allenast wara förbrutit / vthan ock dhen broslige / som en Förbudz. brytare wara förfallen förste gången til sine 40. Markz böter / andra gången til dubbelt så mycket / och tridie reesan miste sin Grufwodeel. Men finnes dhe Betiente vthi dheras vpsicht här öfwer försummelige / skole the här emoot dubbelt straff vnderkastade wara / sampt efter Laga ransakning och bewijs ättra wederbörande all dhen skada / som aff dheras försummelse föllia kan.

2.

Och alldestund en sådan Jernmalin sällan finnes / som icke någon oarth medh sigh hafwer / och förtjenstuld medh een annan Malin blandes måste / så at förfarenheten medhgiffwer / dhet likwäl gott Tackjern tilwärlas kan / fast än någon oarth är i Malinen / när allenast lijtet dher aff och måtteligen ibland annan god Malin / widh vpsättningen inblandes; men feilet förorsakas dher aff / at förmycket tages aff dhet sembre slaget / såsom widh Grängesbärgen i Wästerbörzslagen och amorstådes hända plågar / hwarest Malinen är fuller mycket rik / men alt för kallbräckt; Dherföre skole både dher och på flere urther / hwarest sådan Malin arth wankar / Wäre Bergmästare / men särdeles Bärzfouderne / hwilka då Blåsningerne begynnes / böre widh Masugnerne tilstådes wara / och dhem antekna / stitigt här öfwer hålla hand / granneligen tilseendes / huru mycket aff hwart Malin slagh dijt fört är / sampt alsiwarligen hemmandes / och på Grufwo Tingen vplysandes / at aff sådan Malin en sker större tillsättning / än för dhetta aff Wärt Bergz Collegio har varit tillåtit / nembligen allenast een fjerdepart / eller så mycket som Bruket / efter Malinens arth och beskaffenhet / til godt Jerns bearbetande tohla kan / hwar öfwer Bergmästare

skarne wisse Prooffskola göra låta. Men dhe Hyttor eller Hyttelagor/ som dhenne Förordning framgeent öfwertråda/ och sigh en råttä willia/ skole förste och andre reesan böta/ som i förre Puncten skilles/ men komma dhe oftare igen/ skole aldeles förbudne och vthdömda warda.

3. och 4. i

Emedan ock mycket odugeligh Jern dher igenom tilwårklas/ at när grufworne blifwa diupe/ så at något beswårligare faller Malmen dher at vthtaga/ plåga Bergsmännerne dhem öfwergeifwa/ hållandes sigh til små och mys vpsundne Jordekupor/ hwarest Malmen lättare och medh mindre möda/ är til fångs/ oachtat at dhen wedh dagh/ någon särdeles oarth medh sigh förer/ dhen dher i diupet gemenligen plågar sigh förbättra; Så at dhet beswåret som vpsfordringen medh bringer/ igenom Malmens godheet/ wål kan lindras och årsättas: Allt dherföre skal hwar Bergmästare i sin Bestålning/ sådane Jordekupor/ vthi hwilke een så skadeligh Malm finnes/ widh Grufwo Tingen offenteligen förbiuda/ tilhållandes Bergslagen at medh sambnad Hand/ drifwa och widh macht hålla dhe stoore Sockne. Odelgrufwor/ vthi hwilka godh Malm i diupet är til at finna; rättande sigh i dhet öfrige hwar och een efter dhet som dhen 12. Puncten i Jernbergz Ordningen här om förmålar. Dhen här emoot bryter ware samma straff vnderkastat som i Förste Puncten förmåles.

4.

Sammaledes förspörres ock icke ringa orsak til ilast Jern wara/ at på somblige orther i Riket kunna en Bergsmännerne sielfwe bryta sin Malm/ för dhet dhe fieran ifrån Gruf-

Grufworne aflegne och boendes äre/ vthan köpa dhen aff wissa Malnletare/ såsom wedh Pärbergz Grufwa i Wärmland och annorstädes bruteligit är: Och dhesse brytare vthan anseende til godt eller öndt/ sätta dhet dhe brutit hafwa och lättast kunnat sammansanta at Bergsmännernes folck/ som på 3. 4. och fleere Mijl ankomma at afhämta Malm/ på hwilkens godheet dhe hafwa intet förstånd; Hwarigenom dher til medh förvthan bemålte olågenheet/ Bergsmannen förfördeelas/ och Skogen onytteligen förbrännes; Hwarföre skole Bergmästarene dhenne Öfödh medh högsta macht dämpa och affskaffa/ låtandes dhem som medh sådant bedrägerij beträdde warda/ wedh Grufwe Tingen/ androm til skyn och warnagel *exemplariter* plichta och straffas; och dhet för hwarart Läs efter första Punctens innehåld. Orkar han en Botum/ förhållas medh honom efter Kongl. vthgångne Straffordningen.

5.

När nu således all möjeligh flit använd är/ at god Malm allestädes bruten och sammanskaffat warder/ och icke des mindre kunnigt är/ at ock dugeligh *Materia* igenom elakt brunn/ lätteligen kan förskänkas/ jemwål och för Bergslagernes widlysttigheet skull/ will falla beswårligit/ ehwadhy möda man och använder/ aldeles förhindra dhen som medh bedrägerij vngå lyfter/ at ju på något sätt kunna sitt vpsätt i wårcket ställa: Dy mesiet war och een som Bergwårck drifwer/ för sin egen nytta skull/ om försarit och godt arbetes folck/ såsom Bergmästare/ Öpsättare/ etc. omånekt och besymbrat wara/ sigh försee och förskaffa/ såsom ock Bergmästaren widh Grufwe Tingen/ eller annat bemålde/ hwar och

och een dher til förmåna / så at dheras Blåsningar igenom
owäligt / oförfarit / eller försummeligit handterande icke för-
derwas. Men seer någon skada igenom Masinästernes
eller Opsättiärens / etc. förseende / höte han eller dhe / efter som
i Masinästare Ordningens / etc. Bådet stadgat warder.

6.

Så på dhet / alt Underseff / så mycket bättre må affstas-
fas / dy befalles här med strängeligen och alsiwarligen at hwar
och en Masugn / så wäl som Hambrarne öfwer hela Rijket
skal hafwa sitt serdeles märke / och det samma på hwar Järn-
packa intryckia låta / på det / at om Tackjern / efter åth och
wed utsinidandet / befinnes på hwariehandas sätt wara oduge-
ligt / Ridparen då må see / hwadan det kommit är / hafwandes
på Sällaren sin fulla / egreß och krafftige åtahl / om alt be-
wisligt skadestånd. Men alt Tackjern som omärckt / eller el-
liest odugeligit öfwerkommes / Jernwål och elackt och straff-
wärdigt Ösmundzjern / skal äfwen som sådant Stångjern /
wårkerij och Confiscation öndwijkligen vnderkastat wara.

7.

På lijka sätt skal här med uti Hambrar och Smidier
förhållas. Dy ändock i Bärzslagerne mehrendeels kunnigt
är / hwilka Hyttor elackt Tackjern wanligen tilwårcka plågal
där til med / och dhe som dher med wahne äre at vinga / det go-
da ifrå det onda / förmedelst wissa prooff / wähl skilla och vth-
märcka kunnia / och för dem skuld asdrabast sielfwa arboda oduge-
ligt Jerns tilwårkning / om dhe sådant en inöpte / utan straff
ifrån

ifrån sigh wrätte ; I hwilket fall / Bergzmannen een an-
nan gång att göra bättre Tackjern sigh ombeslitta skulle /
när han dhet onda en sålia finge ; Lijkwäl emedan dhe
dhet en efterkomma / skole dhe som sigh illackt Tack eller
Ösmundz Jern wettandes tilhandla / att sitt eget Eftren-
tyr / och altijdh wara dhen tabulur vnderkastade / at mista
sitt Jern / ehwarest dhet och attrostas / när dhet befinnes
wara antingen omärckt / Rödbräckt / Kallbräckt / eller och
elliest på något sätt illa i Håhlen sudit / Alla wållat och
owuligt vthsinidt.

8.

Ehuruwål måst allestädes i Bpp. och Stoppelsstä-
derne / wisse Bråkare förordnade och tillsatte äro / så för-
nimmes doch dherutthaff ringa Frucht och Nyttas skaffas /
vthan måst alt edugeligit Jern passera Bpsstädz wåger-
ne förbi / ländandes hjit / eller til the orter / hwaräst sid-
sta vthskoppningen seer. Dy efter som tidsast vthi Wårt
Bergz Collegio beswär dher öfwer inkomma ; Hwarföre
på dhet dhenne hålsosamme Ordning / må behörligen eff-
terleswas / dy skal Magistraten så wäl i Stödd som Bp-
städerne här medh alsiwarligen pålagdt wara / at dhe här
efter låta sigh dhenne Saken medh större alsiwar ansele-
gen wara / och oachtat sitt eget eller dheras Medhborga-
res / här vthi wijsande Interesse, Jernwårkerij / sampt
dhem / som dher til committerade äro / på thet högste be-
fremia / secundera och befördras / så kært dhem är / at i wi-
drigt fall / vndwijka dhet straff / som här på föllier så framt
något wiidare beswär dhet öfwer göras skulle.

B

Så

9.

Så på thet alt misbrukt må desto krasstigare för-
tagit warda; dy skole Wägarer/ Bråkarer/ Stångräknare
eller andre som i Wägar någon sådan beställning hafwa
kunna/ så wida Metall wäghen angår/ så wäl i Öpp-
som Stappelstäderna här effter icke annars/ än effter fö-
regången *Communication* medh Wärt Bergz Collegio
sampt dhes dher på följande *approbation* och godhfin-
nande/ tillsättas/ så ock i thet öfrigerige för theras för-
tande wara *responsable* för samma Collegio, såsom ock
dher sammastädes afleggia dheras Eedh/ och dher vndså
dheras Fullmacht och *Instruction*, blifwandes ändå Sta-
denförbehållit/ dheres wanlige wårakare och wägarer Pen-
ningar/ så ock at dhe sielfwe sådanne Betiente löna måge/
som här til stedt är.

I O.

Effter som och stoort ostick dher igenom föröfwas/
dhet en part fördrifta sigh at fara kring om Bergzlager-
ne/ och sättia sitt märke på andra Bergzmåns Jern/ på
thet Jernet/ förmedelst merket skal wara så mycket begier-
ligare; Alltså emedan dher vnder altijdh något hemligt
sweck och vnderseff måste förborgat liggia: Dy skal så-
dant här effter strängeligen wara förbudt / at både dhen
som merket äger/ såwäl som dhen dhet dijt settia låter/ wa-
ra til dhet straff förfallen/ som Hammarwmedz Ordni-
gens tolfte Punet förmåhler.

Äfwen sammaledes skal och härmedh strängeligen
förbudt

förbudt wara/ det misbrukt sem där igenom föröfwas/ at
Jernet på somblige Orther wäges i Hambrarne/ med Bru-
dar/ som til en deel berättas/ wara styfware än sielfwa
Wägen/ gåandes sedan wägarne förbi/ där det både rätt wä-
ges/ och til sin godheet *prophes* borde; Så at således
mycket elackt Jern/ *hemligt* wägs igenombracht warder;
Hwarföre skole dhe som til Wägarne komma kunna/ och
liktwäl vthan om Wärt Bergz Collegij serdeles tilstånd/
gå dhem förbi/ stå den faran at mista sitt Jern/ så offta
dhe med sådan oloflig förbi försel beslagne warda. Men
dhe som til Wägen ey komma kunna/ skola med Wäga-
ren göra serdeles affstahl/ at han på wisse tijder til dhem
reeser/ dheres tilwårkning besichtigar/ och medh rätt *juste-
rade* Wichter vpwäger.

I 2.

Såsom Järnwårakare/ serdeles här i stoora Jern-
Wägen i Stockholm sig högeligen beswåra/ dhet ett gan-
sta stoort Vnderseff där skeer/ i så mätto/ at Bruksför-
waltarne och Kiöpmännerne/ beropandes sigh på en gam-
mal wahna/ det Jernet ey böör wara Bråkerijet vnder-
kastat/ för än dhet kommer på sielfwa Wägsålen/ vthan
både för och sedan dhet där warit hafwer/ måste *passera*
fritt/ ehurudant det och wara må: Hwar aff händer/ at
dhe igenom sine Drängiar och Betiente/ achtandes på när
det vthlastas/ eller ock elliest sättes affsides i Graswen/ lå-
ta borttaga och föra heen i sine Huis/ alle stänger/ som
anten äre omärkte/ illa sinnde/ rödbachte/ eller och för
dheras odingelicheet skull söndergångne; dhem dhe sedan
hemligen

13.

Đã

14.

15.

Och på det hwar och en så mycket troligare / sitt
anförtrorde Embete må förtratta / dy skal hwar Brä-
kare

fare åttniuta en Tridiedeel aff alt dhet Jern han kan beslå
 och *confiscera*, den andre tridiedelen tilfaller staden; Men
 skeer *Confiscationen* på landet/ förbehålles han Wårt Bårgz-
Collegio, den öfrige Tridieparten/ tillkommer Wårt Bårgz-
Collegij Fiskal. Detta löf wantalde skal icke allenast för-
 stås om *Ordinarie* Jernwårare / vthan och sträckia sigh
 til Bårgzmåstare/ Bårgzfougdar/ Grufwofougdar/ Mas-
 måstare/ Olldermän och andre som i Bårgzlagerna wi-
 stas / så at i fall dhe tillsatte Wårare / antingen ey wore
 förhanden/ eller i sin tjenst försummelige finnes/ skal hwar
 och en/ som bemålte ofkiel tillkänna gifwer / det ware sigh
 med odugelig Malmförsej / någon feelbahr Tack- Ösmundz-
 eller Stång Jerns post / den han kan beslå och vppenbara/
 aff där på fölltande böther / och det förbrutne Jernet sin Tri-
 diedeel hafwa at förwänta. Wij befalle förordensskuld nådeli-
 gen Wårt Bårgz-*Collegium*, Wår Öfwerståthållare/ *Gou-
verneurer* och Landzhöfdingar/ sampt *Magistraten* i städer-
 ne/ och Wåre Betiente på Landet/ särdeles där Jernwårer nu
 äre/ framdeles inrättas kunne/ eller och där som hållt Jerns
 igenomförsej brukeligh är / at dhe öfwer dheße Wåre Ordni-
 gar hålla hand och god vpsicht/ på det dhe obrosligen hål-
 dne och effterlefwade warda/ giörandes dhem godt bijsånd
 och befordran / som dheras hielp här vthinman betarfiwa
 at åthlihta. Jernwål och befalles allom i gemeen/ sampt
 hwar och en i synnerheet som dätta angår/ och of med ly-
 dno och hörsamheet förplichtade äro/ at dhe ställa sig dätta
 til vnderdånigh effterrättelse / så frampt dhe elliest Wår
 hembd och onåde vndgå wehle. Til yttermehra wijsso/
 är dätta med Wårt Kongl. *Secret*, och Wår Högtåhva-
 de Elskelige Kåre Fru Moders/ sampt dhe andre Wåre och
 Wårt

Wårt Rikses *respectivè* Förmynndares och Regeringz Bn-
 derkrift bekräftat. Datum Stockholm den 15. Decemb.
 Anno 1671.

HEDEWIG ELEANORA.

Swante Baner/ Carl Gustaff Wrang/ Gustaff Otto Sten-
 i R. Drockerens gel/ S. R. Marsk. bock/ S. R. Ammiral.
 ställe.

MAGNUS GABRIEL de la Gardie, Gustaff Carlsson Baner/
 S. R. Cansler. i R. Stammäst. ställe.